

نگاهی به موضوع گرگ در آذربایجان

مهدی حسنی اردبیلی

ایمیل:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

چکیده:

باور تقدس و توتمی برای گرگ در نزد ترکان امری است که از دیرباز مطرح بوده و در واقع این سنت در بین تمام ملل رایج است، چنانچه میرچا الیاده اسطوره پژوه نامی معتقد است؛ بعد از یک نابودی نژادی، این یک حیوان مرتبط با ماه است که در نقش " نیای اعظم قوم " ظاهر شده و آن را دوباره احیا می کند که این امر برای گرگ ماده " آسنا : آشینا " در نزد ترکان اتفاق افتاده است و در واقع این نام به عنوان یکی از اسامی مرتبط با گرگ و ماه در اسطوره ترکان وارد شده است. پرداختن به موضوع دیرینگی گرگ در آذربایجان امری است که از چند دریچه کشفیات باستانشناسی، جاینام ها، اسامی خاص، آثار ادبی و فولکلور قابل بررسی می باشد که در ادامه به آن ها خواهیم پرداخت.

وابستگی:

محقق تاریخ باستان ترکان

کلمات کلیدی: گرگ، آذربایجان، توتم

استناد (آپا):

حسنی اردبیلی، م. نگاهی به موضوع گرگ در آذربایجان. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۲، شماره ۰۵، پاییز ۱۴۰۳. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Mehdi Heseni Erdebili

Email:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

Affiliation:

Researcher of the ancient
history of Turks

Azərbaycan'da qurd inancına bir baxış

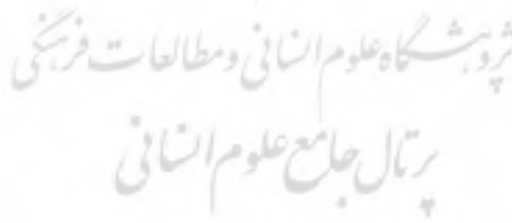
Abstract:

The belief in the sacredness and totemism of the wolf among the Turks has been a long-standing issue, and in fact, it is common among all nations. As the famous mythologist Mircea Eliade believes: <<After a racial destruction, this is an animal associated with the moon that appears in the role of the "great ancestor of the people" and revives it. >> This happened to the female wolf "Asena: Ashina" among the Turks, and in fact, this name has entered the Turkic mythology as one of the names associated with the wolf and the moon. Addressing the issue of the antiquity of the wolf in Azerbaijan is something that can be examined through several lenses: archaeological discoveries, place names, proper names, literary works, and folklore, which we will discuss below.

Key words: wolf, Azerbaijan, Totem

CITATION (APA):

Heseni Erdebili, M. Azərbaycan'da qurd inancına bir baxış. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 02, number 05, fall 2024, ISSN: 3041-8690.

Mehdi Hasani Erdebili

E-poçt:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

Mənsubiyət:

Qədim Türk tarixi
araşdırması

Azərbaycan'da qurd inancına bir baxış

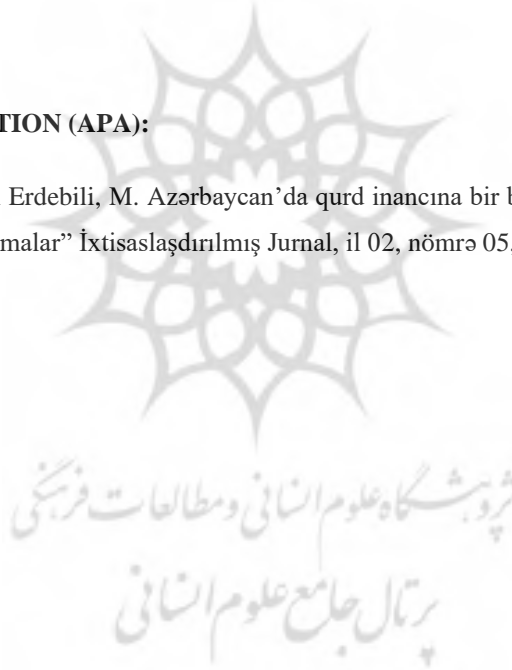
Xülasə:

Türklər arasında qurdun müqəddəsliyinə, totemizminə inam çoxdan davam edən bir mövzudur və əslində bütün xalqlar arasında geniş yayılmışdır. Məşhur mifoloq Mirça Eliadenin inandığı kimi: <<İrqi dağıntıdan sonra bu, "xalqın ulu əcdadı" rolunda görünən və onu canlandıran Ayla əlaqəli bir heyvandır. >> Bu, türklər arasında "Asena: Aşına" dişi canavarının başına gəldi və əslində bu ad türk mifologiyasına qurd və ayla bağlı adlardan biri kimi daxil oldu. Azərbaycanda canavarın qədimliyi məsələsinə toxunmaq bir neçə prizmadan baxmaq olar: aşağıda izahatımız arxeoloji tapıntılar, yer adları, xüsusi adlar, ədəbi əsərlər və folklor əsasında.

Açar sözlər: qurd, Azərbaycan, totem

CITATION (APA):

Hasani Erdebili, M. Azərbaycan'da qurd inancına bir baxış. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 02, nömrə 05, Payız 2024, ISSN: 3041-8690.

Azerbaycan'daki kurta totemine bir bakış

Mehdi Hasani Erdebili

E-posta:

mehdi.hasani.ar@gmail.com

Üyelik:

Eski Türk tarihi araştırmacısı

Özet:

Türkler arasında kurdun kutsallığına ve totemizmine olan inanç uzun zamandır devam eden bir konudur ve aslında tüm uluslar arasında yaygındır. Ünlü mitolojist Mircea Eliade'nin inandığı gibi: <<İrsal bir yıkımdan sonra, bu, "halkın büyük atası" rolünde beliren ve onu canlandıran ay ile ilişkilendirilen bir hayvandır. >> Bu, Türkler arasında dişi kurt "Asena: Ashina"nın başına geldi ve aslında bu isim, kurt ve ay ile ilişkilendirilen isimlerden biri olarak Türk mitolojisine girmiştir. Azerbaycan'da kurdun antikliği konusunu ele almak, birkaç mercekten incelenebilecek bir şeydir: arkeolojik keşifler, yer adları, özel adlar, edebi eserler ve folklorla bağlı aşağıda açıklamamız.

Anahtar kelimeler: kurd, Azerbaycan, totem

CITATION (APA):

Hasani Erdebili, M. Azerbaycan'daki kurt totemine bir bakış. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 02, sayı 05, Sonbahar 2024, ISSN: 3041-8690.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بیر چاق بؤری باشقاسی قورد، ائشیدیب آدینئی بو یورد^۱ ائل ذبی اینانجئی ایچره، چئویک گنجه سؤیلرله قورد

قورد اوزرگی، قوردون آلی، قورد اوپونو، قوردون تۆکو گلنگین هنج ایتیرمز، تۆلکؤؤلماز قورد اوغلو قورد^۲

کشفیات باستانی : پیدا شدن اثری فلزی متعلق به هزاره سوم ق.م به شکل بدن گرگ، با دارا بودن " تامغای^۳ آند (قسم) "

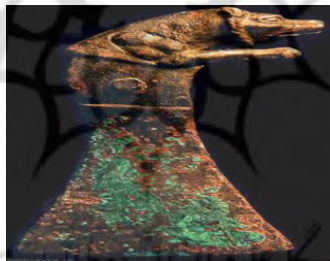
¹ Bir çaq Bөрü başqası qurd, eşidib adını bu yurd
El dəbi inancı içrə, çevik gəncə söylərlə qurd
Qurd ürəyi qurdun əli, qurd oyunu qurdun tükü
Gəlnəgin heç itirməz, tülkü olmaz qurd oğlu qurd

^۲ ترجمه : زمانی با نام بؤری و در سایر موارد (در آذربایجان) تحت عنوان قورد و در مفهوم گرگ در زبان ساکنان یاد شده است، در سنت و باور ایل، جوان زیرک را قورد نامند، جگر گرگ؛ دست گرگ؛ رقص گرگ؛ موی تن گرگ؛ آیین گرگ پسر گرگ است که وی هرگز آن را فراموش کرده و روباه نمی گردد.

^۳ ما برآنیم که با توجه به قدیمی بودن سنت داغ کردن علائم مخصوص هر شخص یا گروه بر روی احشام، در مقایسه با سنت مهر کردن پای نامه ها، واژه " تامغا " احتمالاً مرتبط با ریشه " Tam : آتش، سوختن " بوده تا " Tammaq " چکیدن " بوده باشد و البته که واژگان " Tam و Tamdur : سوختن، مشتعل شدن " در اویغوری کهن ؛ " Tamu : جهنم " در دیوان الغات الترتک و سنگلاخ ؛ تامو : Tamu : جهنم در شعر حسن اوغلو اسفراینی (تامو آئین، جنت آئین / دولت آئین کانی بولا) و واریانت های ریشه " Tam " در گویش های مختلف ترکی وجود دارد و حتی حسن اومود اوغلو عبدالله جهانی از فولکلور تبریز اصطلاح " ائله پیس کؤکده دیرکی دامودان دا اود قاپیر: آنقدر محتاج است که از جهنم نیز آتش می رباید " را شاهد آورده است، گرچه کلاوزن Tamu را برگرفته از سغدی ذکر نموده ولی استاد اسماعیل هادی به وجود فعل " تامدیماق : سوزاندن " باور دارد که با توجه به امکان تبدیل فونم " m به b " و وجود ریشه های باستانی " Tab " و " Tab2 : سوختن، آتش، رنگ قرمز، داغ کردن، داغ کردن حیوانات " در زبان سومری (چنانچه Lu ud tab : مردی که دچار آفتاب سوختگی شده ؛ لو : مرد، اود : خورشید، تاب : سوختن) و " Dib " و " Dab2 " در مفهوم سوختن، عصبانی شدن " بعید نمی باشد. با توجه به اینکه محقق اسپانیایی حوزه زبان ایلامی Enrique Quintana Cifuentes نیز در لغت نامه کتاب خود از ریشه Tep : Tib : Tip " لغات " Tab2 , dar forma , inscribir , molar , Tiba , Tipu , Tepu " را در مفاهیم شکل دادن، حالت دادن و نوشتن با معانی که کمی متفاوت تر از آنچه برای واژگان " Tup " و " Tippi " در معنای خط، نوشته و کتیبه " آورده و نیز " Jan Tavernier : جان تاورنیر " دیگر محقق زبان ایلامی در حین توضیح واژگان " Tepuh tipuh, Tipih " اشاره نموده که این ها برای توضیح " آجر پخته شده : erentum " در بیشتر موارد و یک بار نیز " Upat : آجر ساخته شده از خاک رس " و در سایر موارد نیز برای خود خاک رس یا مشتقات آن به کار می روند، احتمال اینکه واریانت های ریشه کهن " تام : تاب " در مفهوم " شکل دادن به همراه گرما " در ایلامی نیز وجود داشته و در واقع عمل " تپمک : نگارش به همراه شکل دادن گرم بر روی گل ساخته شده از خاک رس " انجام می گرفته تقویت می گردد. در واقع این شکل دادن گرم فقط مختص گل تهیه شده از خاک رس نبوده و حتی واژه ترکی " Temür " ذکر شده در کتیبه های اورخون و دیوان الغات الترتک نیز برگرفته از آن بوده و برای اطلاق به فلزی که قابلیت شکل پذیری گرم خوبی برای تهیه سلاح و ادوات دارد با ساختاری شبیه ساختار Dönür : می چرخد و به صورت " تامور : تمور: دمیر و... " به وجود آمده است و بعد ها خود واژه با ترکیبات آن به عنوان نام مکان (دمیر داغ در قزاقستان، دمیر آغاج)، نام قوم و قبیله (دمیرچی)، گونه درخت (دمیر آغاجی، درختی در منطقه آستارا) و نام شخص (چنانچه حتی در شاهنامه برای فامیل افرسیاب تورانی آمده : " دگر سرکشی بود نامش دمور / که همتا نبودش به توران به زور " و حتی " تیمور "، " تمروس : تمپروز: تومروس : آهن رو، ملکه نامی سکایان ") نیز به کار رفته است. در واقع واژگان " دمرو : Dəmrö : واژه ترکی برای اطلاق به نوعی بیماری پوستی ناشی از حرارت "، " Təpaiti : گرم در اوستا، Damāk : گرمی و حرارت در پهلوی، تب : بالا رفتن حرارت بدن، تاباندن، تابیدن، تابستان (تاب : گرما + ایستان : پسوند زمان)، تافتون، تفتان، دمش، طبع دم : طب گرم تر در طب سنتی و... همگی از ریشه " تاب : تام : دم " به وجود آمده اند. بنا به داده های لغت نامه استارلینگ قسمت Nostratic این ریشه را در گویش های دیگر ترکی (Tip : چواش، Tepi : ترکمن) و در زبان های " مانچو : Tepe، کره ای : Tə'b، کارتاوی : Tepèr، tep : گرم در لاتین و... " نیز می توان یافت که ما بر این باوریم که احتمالاً یادگار جدا شدن زبان ها از یک زبان چنانچه نظریه نوستراتیک مدعی است یا نفوذ از راه زبان علمی سومری و ایلامی می باشد. البته لازم به ذکر است که احتمال دارد واژه " تاوا : تابه : ظرف مخصوص سرخ کردنی " چنانچه دکتر حسن دوست ریشه شناس معاصر زبان فارسی نیز اشاره نموده از ریشه جدایی بوده، البته دوست گرامی ام محمد میرزا رحیمی سقرچی به بنده یادآوری نمودند که اطلاق " تاوا داش : سنگ گرد " در فولکلور آذربایجان رایج است نیز ریشه مجزایی بوده و واژه " دابان : تابان : تبَن " در مفهوم " پاشنه پا " نیز در این راستا می باشد. رک : لغت نامه سومر پنسیلوانیا، فرهنگ ریشه شناسی زبان فارسی، حسن دوست، جلد دوم، ص ۸۲۰، سایت آنلاین لغت نامه دهخدا، لغت نامه ریشه شناسی ترکی دیل دنیز، اسماعیل هادی، نشر اختر، تبریز، سال ۱۳۸۶، ص ۴۳۰ و ۴۴۱

در کشفیات باستان شناسی در محوطه باستانی هفتوان تپه جلگه سلماس^۴ در حوضه آبریز دریاچه ارومیه نشانگر اهمیت گرگ از دیرباز در نزد مردم آذربایجان است. در واقع تامغای آند متشکل از سه دایره در کنار هم که تداعی گر سه قطره خون مورد استفاده برای سنت " آند ایچمک (دقت گردد بر خلاف زبان فارسی که قسم به همراه فعل خوردن می آید، در ترکی آند یعنی قسم با فعل ایچمک یعنی نوشیدن همراه است) " بوده که در آن دو رفیق خون خود را در " ایاق (جام) " به نوشیدنی مقدس افزوده و باهمدیگر نوشیده و برادر خونی به حساب می آمدند که شاهدی از آن را در شعر " خاقانی شروانی " مشاهده می کنیم :

ترک سن سن گوی توسن خوی سوسن بوی من /
گر نگه کردی به سوی من نبودی سوی من
من بخایم پشت دست از غم که او از روی شرم /
پشت پای خویش بیند تا نبیند روی من
رسم ترکان است خون خوردن ز روی دوستی /
خون من خورد و ندید از دوستی در روی من

تصویر اثری فلزی متعلق به هزاره سوم ق.م به شکل بدن گرگ مکشوفه از تپه هفتوان سلماس که " تامغای آند : نمادی از سه دایره شبیه سه قطره خون " بر روی دست گرگ قابل مشاهده است که نشان دهنده دیرینگی باورهای جانگرایی^۵ و توتیم گرایی نسبت به این حیوان در آذربایجان است (تصویر شماره ۱)

<https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary>

<https://Starlingdb.org>

Enrique Quintana Cifuentes, Madrid 2013, P 184

The Case Of Elamite Tep-/Tip-And Akkadian Tuppū, Jan Tavernier, Katholieke Universiteit Leuven

⁴ [http://wikimapia.org/36022100/fa/%D8%AA%D9%BE%D9%87-](http://wikimapia.org/36022100/fa/%D8%AA%D9%BE%D9%87-%D9%87%D9%81%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86)

[%D9%87%D9%81%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86](http://wikimapia.org/36022100/fa/%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86)

⁵ Animism

توپونیم^۶ (جاینام ها) :

- قورت میدانی

شاهزاده نادر میرزا در کتاب تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز در قسمت " فصل در عادات و آداب زندگی تبریزیان به کوتاه تر سخنی "، پس از ورود به مبحث زلزله تبریز و سایر موارد درباره "قورت میدانی تبریز"^۷ که بعدها به میدان قطب تغییر نام داده شد می آورد :

>> ... به روزگار گذشته دیدنی ها داشتند که یکی از آنها بازی گرگ بود و اکنون آن میدان که این کار آنجا همی کردند بجای است و قورت میدانی نامند، آنجا بود که گرگ هایی نر به کوچکی گرفته و تربیت همی کردند، به هر کوئی به سال چند روز جنگ گرگ بود از هر محله گرگی درنده همی آوردند و مردم دو طرف سلاح پوشیده و حاضر بودند، گرگ ها به یکدیگر حمله همی دادند، با دهان بسته یکدیگر را مالش همی دادند و با آغوش همی فشردند از هر دو سو هیاهوی خواستی که گرگ ما خوب به بغل آمد، آن دسته دیگر گرگ خود بستودی، تا کار از سخن به رزم کشیدی، گاه بودی صد تن کشته و مجروح شدی، پادشاه بزرگ شاه عباس این کار زشت برداشت^۸ <<

دکتر محمد جواد مشکور تبریزی نیز در کتاب تاریخ تبریز تا پایان قرن نهم هجری به نقل از تاریخ دارالسلطنه تبریز درباره "قورت میدانی" می نویسد^۹ :

هر چه بیرون از آذربایجان باشد عراقی(عراقلی^{۱۰}) نامند گرچه هندوستانی باشد و به بخل چین^{۱۱} یاد کنند. به روزگار گذشته دیدنی ها داشتند که یکی از آن ها بازی گرگ بود که اکنون آن میدان که این کار را می کردند بجای است و " قورت میدانی"^{۱۲} نامند (رجوع شود به محله خیابان).

لازم به ذکر است که نام یکی از دروازه های قدیم مراغه نیز دروازه " قورد میدانی"^{۱۳} در ورودی خیابان کاشانی امروزی بوده که محل تردد روستاییان جنوب شهر بوده است^{۱۴}.

⁶ Toponym

^۷ میدان گرگ تبریز

^۸ نگاه ک : شاهزاده نادر میرزا، ۱۳۶۰، ص ۳۱۵

^۹ نگاه ک : مشکور محمد جواد، ۱۳۵۰، ص ۱۸۲

^{۱۰} ایراقلی از ریشه ایراق یعنی خیلی دور در ترکی و در مفهوم اهل سرزمین دور و خارج از محدوده سکونت مردم محلی می باشد. با تشکر از تذکر به جای دوست گرامی ارسلان مرادی کشکولی شیرازی

^{۱۱} روی در هم کشیدن و غضب

^{۱۲} میدان گرگ

^{۱۳} میدان گرگ

^{۱۴} رک: Babyi36.blogfa.com

تصویر بازی دادن گرگ در قورت میدانی تبریز از کتاب "اکبر نامه" بناوری هندی^{۱۵}

از موزه هنر Clevehand (تصویر شماره ۲)

- قورد اوجاقی^{۱۶}

در روستای جنت اولن ماهنشان (مانیشان)^{۱۷} زنجان مکانی است که تحت عنوان "قورد اوجاقی"، مردم محلی معتقدند که دسته گرگ ها سالیانه به روستای آنها آمده و اقدام به عبور از رودخانه می نمایند و گرگ هایی که موفق به عبور نشوند برگشته به مکانی در کوهستان اطراف روستا که "قورد اوجاقی" نام دارد و سنگ های انباشته روی هم توسط مردم (تیکمه : دیکمه، دیکلمه داش) و آراسته شده با پارچه های رنگی و... است رفته و آنجا می میرند، مردم روستا بیان می دارند که گرگ ها (قوردلار) هیچگاه شخصی از روستای آنها را که محل اجاق است نمی خورند و در صورت گاز گرفتن شخصی توسط گرگ در منطقه، آن شخص باید به قورد اوجاقی برده شده و آنجا قربانی نماید و سپس دست خود را به خاک منطقه بزند تا شفا یابد. در کنار محل مذکور دو اجاق دیگر تحت عناوین "مزار ائمین جان آقا" و "دمیرلی اوجاقی" هم وجود دارد.

Banavari 1 (Indian, active 1550s-1590s), 1595-1560 : <https://lcc.loc.gov/2021667173> -

¹⁵ Banavari 1 (Indian, active 1550s-1590s), 1595-1560 : <https://lcc.loc.gov/2021667173>

^{۱۶} آجاق در ترکی به محل مقدس همچون زیارتگاه گفته می شود که برآمده از لغت "اؤتداق : آتشگاه" است : اؤتداق > ت، ج < اؤجاق ، نگاه کنید :

لغت نامه ریشه شناسی ترکی دیل دنیز، اسماعیل هادی، نشر اختر، تبریز، سال ۱۳۸۶، صص ۱۸۶-۱۸۷

^{۱۷} ترجمه و خلاصه نویسی از نقل محمد رزاقی در سایت ویستا با موضوع "زنگان دا قورد اوجاقی"، نگا ک :

<https://vista.ir/w/a/21/6ecvp>

لازم به ذکر است که جاینام های دیگری که همگی اسامی ترکیبی از واژه قورد هستند در آذربایجان همانند " قورد تپه در دهستان هورات، قوردلوجا از روستاهای ارسباران (نام قدیمی منطقه قراچه داغ^{۱۸} بوده)، روستای قورتچه (قورتچا) از توابع مشکین شهر، روستای قوردلار از دهستان چاردانگه هورات^{۱۹}" و موارد دیگر وجود دارد که ذکر همه آن ها در مجال این مقاله نمی گنجد و همگی نشان دهنده رایج بودن و تقدس نام گرگ در نزد مردم آذربایجان بوده است.

تصویری از قورد اوجاقی در روستای جنت اولن ماهنشان استان زنجان (تصویر شماره ۳)

اسامی خاص :

در این بخش لازم به توضیح می دانیم که در گویش های مختلف زبان ترکی واژگان متعددی^{۲۰} اعم از " بوری، قاریشقییر، کاشکییر، مامو^{۲۱} و... برای اطلاق به گرگ وجود دارد.

- قورد

^{۱۸} چنانچه در کتاب " فرهنگستان ایران، واژه های نو که تا پایان سال ۱۳۸۷ در فرهنگستان پذیرفته شده است، انتشارات دبیرخانه فرهنگستان، چاپخانه آفتاب، چاپ دوم مهرماه، تهران، سال ۱۳۱۹، ص ۴، دلیل تغییر نام جاینام قرچه داغ را اینگونه آورده اند : ارسباران : بخشی است در شمال آذربایجان که شاخه های رود ارس از آن جاری شده به ارس می ریزند چون نام قدیمی ارسباران فراموش شده بود آنرا (قراچه داغ) گویند؟!
^{۱۹} نگاک : نگاهی نو به واژه های اساطیری آذربایجان، صمد چاپلی، نشر اختر، چاپ دوم، تبریز، ۱۳۸۴، ماده قورد صص ۱۷۶-۱۷۷
^{۲۰} رک : لغت نامه ریشه شناسی استارلینگ قسمت ترکی :

<https://Starlingdb.org> : Wolf

^{۲۱} در ترکی گویش کاراجای- مالکار که گویشی از قیچاقی است به گرگ Mamu گویند که شاید نوعی نام جهت عدم استفاده از اسم گرگ یا اطلاق باور اسطوره ای مادر به گرگ (آنا : آما : ماما : مَمی : مَمو) بوده به کار می رود که کاملاً همراستا با واژه قیچاقی me'mün : شجاع است و این واژه در نام های اشخاص اقوام باستانی آذربایجان نیز قابل مشاهده است. نگاک :

Karaçay-Malkar SözlügüT Dr Ufuk Tavkul, Türk Dil Kurumu, Ankara ,2000, S293
Kıpçak Türkçesi Sözlügü, Pr .Dr Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu, Ankara ,2007, 180

قورد، قورت: نام تیره ای از ایل اینانلو از ایلات خمسه قشقای است، قورد تیکان؛ خارگرگ، قسمی از درختان جنگلی، قورد اوتو: علف گرگ، افسنتین، گیاه خارا گوش؛ قورد یئمز: عضوی که گرگ آن را نخورد، اثنی عشر^{۲۲}.

با تکیه به علم واژه شناسی^{۲۳}، ایجاد واژه "قورد" در مفهوم گرگ به احتمال زیاد در آذربایجان اتفاق افتاده است و چنانچه اسماعیل هادی توضیح می دهد^{۲۴}، احتمالاً این واژه متشابه الصوت^{۲۵} برای "گرگ و کرم" در مفهوم "بسیار خورنده، حیوانی که دائم به دنبال طعمه است" کاربرد دارد، وی می افزاید که بین قورت و گرگ فارسی تشابه فراوانی وجود دارد^{۲۶} و البته که برخی از محققین نیز بر این باورند که واژه "گرد: مبارز، دلاور و شجاع" که دکتر محمد حسن دوست ریشه شناس معاصر زبان فارسی آن را برآمده از ریشه فرضی *vṛta* * و در مفهوم "محافظت کردن، پاییدن، مقاومت کردن"^{۲۷} آورده اند و کاملاً با ریشه ترکی "قوروماق: محافظت کردن، حمایت کردن، پاییدن" همراستا بوده، احتمالاً وجه امری "قورود: محافظت کن" است که با حذف حرف صدار شبیه اتفاقی که برای واژه توروک: ترک افتاده به شکل گرد در آمده است: قورود < قورد: گرد.

- کوبوری^{۲۸}

در اصل این واژه "کوک بوری"^{۲۹} در مفهوم گرگ آسمانی است که به عنوان نام یکی از اتابکان ترکمان سرزمین اربیل (الملک المعظم مظفر الدین ابوسعید کوبوری) در کشور عراق و داماد صلاح الدین ایوبی بوده و در "نجف اشرف" دفن شده به کار رفته است و البته که ارتباط آذربایجان قدیم و بین النهرین عراق در عهد حکومت ترکمانان بر همگان آشکار است^{۳۰}. لازم به ذکر است که واژگان "پثنه: Paθna: نیای گروهی از دشمنان گرشاسب در اوستا، Pašana دیو پرستی در آبان یشت و "گرگ کبود که پشن نیز خوانند" در مینوی خرد با واژه "پشنگ" نام پدر افراسیاب تورانی و واژه "آشنا" قرابت دارند و نیز صورت "پشنگ" آن در شاهنامه همگی نشان دهنده ترکان "پچنگ" است. و افزون بر آن واژه گرگ در شاهنامه بیشتر در

^{۲۲} نگا ک: ریشه یابی واژگان، اسد الله رحیمی مردانی، چاپ اول، چاپ طلایه نور، قم، سال ۱۳۹۷، ص ۹۵۶، ماده قورت

²³ lexicology

^{۲۴} نگا ک: لغت نامه ریشه شناسی ترکی دیل دنیز، اسماعیل هادی، نشر اختر، تبریز، سال ۱۳۸۶، ص ۶۴۶، ماده قورت ۲

²⁵ Homophone

^{۲۶} شیخ محمود کاشغری در دیوان الغات الترك تصریح می نماید که فقط اوغوزها که وی محل سکونتشان در عهد خود را همان آذربایجان و مناطق حول آن ذکر می کند) برای گرگ از واژه قورد استفاده می نمایند ولی بقیه "بوری" به کار می برند. نگا ک: دیوان الغات الترك، شیخ محمود کاشغری، ترجمه دکتر حسین محمدزاده صدیق، نشر اختر، تبریز ۱۳۸۳، ص ۲۲۱

^{۲۷} نگا ک: فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی جلد چهارم، دکتر محمد حسن دوست، چاپ اول، نشر فرهنگستان زبان و ادب پارسی، تهران، سال ۱۳۹۳، ص ۲۳۶۱، ماده ۴۳۵۲ گرد

^{۲۸} بؤرو: Börü: گرگ "را در ترکیب واژه "فامبورا" متشکل از "قام: عالم دینی ترکان" و "بورا" که صورتی از "بؤرو: گرگ" بوده و نیز "بایبوره: بای: ثروت + بوره؛ حالتی از واژه بؤرو: گرگ" را در داستانهای دده قورقود نیز می بینیم که جایگاهی مخصوص برای عرفا و بزرگان ترکان بوده اند.

²⁹ Kök Böri

^{۳۰} نگا ک: وفیات الاعیان، ابن خلکان، جلد ۴، ص ۲۱۲، به نقل از سایت مدرسه فقهات: <http://lib.eshia.ir>

ترکیب نام تورانیان " گرگسار، گرگساران، گرگسر و... " بوده و البته که لفظ " پیر گرگ " در شاهنامه برای گودرز ایرانی با بار منفی به کار رفته ولی در عوض طورگ^{۳۱} تورانی در داستان ارجاسب : به پیش سپاه اندر آمد طورگ / که خاقان ورا خواندی پیر گرگ^{۳۲} ، با لفظی خوب یاد شده است.

- آشنا :

آشنا نام گرگ ماده توتومی ترکان است. این واژه را در ایلامی را به شکل های "Axshaina : Akshena : Akchena" و " آشینا (دکتر رحمان پوراکبرخیاوی در کتاب "خوانش کتیبه سکایی داریوش" در دو جا از قوم آشینا که نامی آشنا برای ترکان است نام برده که یکی در اشاره به " قاماتای: قام + آتا، مادی و دیگری یک ایلامی شورش تحت عنوان " آپ تورا " است) نیز خوانده اند، والتر هینتس آن را برگرفته از Turquoise رنگ فیروزه ای در سغدی فرض نموده ، چنانچه در ریخت های سغدی Ağşena : سبز و ağşina : آبی موجود بوده و نیز آن را مرتبط با واژگان ؛ سکایی aššaina : آبی ؛ اوستایی Axşaena : An+Xşaeta : کبود رنگ و سیاه با پیشوند منفی ساز an بعلاوه Xşaena در مفهوم نور و روشنایی نیز دانسته اند. با توجه به اینکه استاد اسماعیل هادی واژه " آبی : ماه " در ترکی را برآمده از واژه " آق " دانسته اند، امکان تقسیم واژه " آقشنا " به دو قسمت " آق : نور ماه ، درخشندگی " و " شین : رنگ " ممکن است، نکته جالب اینست که لغت « پاثانا : پشن Pathana : Pashana : گرگ کبود که در کتاب مینوی خرد پدر افراسیاب معرفی شده نیز ریشه « آثنا » را در خود پنهان دارد. لازم به ذکر است با توجه به اینکه در اوغوزنامه Bibliothque National de Frans در فرانسه، نور به رنگ آبی بیان شده است (, Eski Türk Motolojisi, Jean-Paul Roux, Çevri Musa Yaşar Sağlam, Bilgəsu , Ankara 2011, S 86, Gök) و تجلی این باور در احتمال باور ترکان به رنگ اصلی نور مشابه با رنگ گوک : آسمان مطرح می گردد که شبیه کاربرد آن در نزد ایلامیان چنانچه به ماه نورافشان Nap-ir : یا به خوانش استاد شریبانی Annalu-ir گفته شده و آن را بزرگترین سرور خود دانسته اند، می باشد. لازم به ذکر است که میرچا الیاده اسطوره پژوه نامی معتقد است، بعد از یک نابودی نژادی، این یک حیوان مرتبط با ماه است که در نقش " نیای اعظم قوم " ظاهر شده و آن را دوباره احیا می کند (Mages and Symbols, Mircea Eliade, Translated by Philip Mariret : P 72) که این امر برای گرگ ماده " آشنا : آشنا " در نزد ترکان اتفاق افتاده است. با توجه به کاربرد واژه " آشینا " به عنوان اسم شخص در نزد ایلامی ها چنانچه " شورش مدعی سلطنت در ایلام در مقابل داریوش آشینا نام داشت " و نیز وجود اسم در گلواره

^{۳۱} واژه Tu-vu-rg نیز می تواند حالتی از واژه Tu-u-rk : ترک باشد

^{۳۲} برای مطالعه بیشتر درباره موضوع گرگ در شاهنامه و نام های تورانی شاهنامه ، نگا ک : اورارتوها و ترکان باستان ، مهدی حسنی ، چاپ اول ،

نشر : قالان یورد ، ص ۹۸ و قسمت توران ص ۷۹

های باروی تخت جمشید، احتمال رایج بودن این افسانه از دیرباز ممکن است. لازم به ذکر است که با توجه به اینکه لغت نامه آنلین ریشه یابی انگلیسی، ریشه واژه یونانی Athena را به قبل از یونان مرتبط می داند، احتمال انتقال آن به یونان از ناحیه ای که دین خاورمیانه ای Levant Religion رایج بوده (دینی که محصول قاطی شدن سومری و ایلامی بوده و در ناحیه آسیای صغیر توسط هیتی ها، هوری ها و... رایج گردید)، بعید به نظر نمی رسد. در واقع وجود نام "آم - آتنا : مادر بزرگوار" بنا به خوانش محققین، ما را بر آن می دارد که این نام در بین زنان نیز رایج بوده و به عنوان لقبی در مفهوم شرافت و بزرگواری نیز بوده است که همراستا با داستان اسطوره آشنا می باشد. احتمالاً واژه افشین نیز واریانتهی از همین واژه بوده که به صورت نام مردانه در ادبیات عربی و پارسی ماندگار شده است: افشین > آفشین > آفشینا > آکشینا > آکشینا و به حق آن را برگرفته از آق: سفید و شین: رنگ می دانند^{۳۳}. لازم به ذکر است که انتخاب نام "آفشین: به رنگ ماه" در آذربایجان برای دختران در کنار نام "آسنا" نیز در ارتباط با همین باور اسطوره ای با آی: ماه است.

- ممی:

این واژه را در داستانی از صفة الصفا^{۳۴} ابن بزاز می بینیم، چنانچه پسر شخصی به نام "پیر ممی" با کرامت "شیخ صفی الدین اردبیلی پیر ترک"^{۳۵} از غرق شدن نجات می یابد، ممی احتمالاً صورتی از واژه "ممو"^{۳۶} در مفهوم گرگ برای این پیر^{۳۷}

^{۳۳} نگا ک: متن کتیبه سکایی از سنگ نوشته داریوش در بیستون، دکتر خیابوی، چاپ آذرتوران، سال ۱۴۰۰، تهران، صص ۱۹۷ و ۲۳۲
Memoir of The Scythc Vresion of The Behistun Inscripton, Edwin Norris, Cambridge University press, The Journal of the Royal Asiatic Society of Great B 1855

^{۳۴} نگا ک: صفة الصفا، درویش توکلی بن اسمعیل بزاز (ابن بزاز اردبیلی)، تصحیح غلامرضا طباطبائی مجد، ناشر: مصحح، چاپ اول، تبریز، ۱۳۷۳، ص ۱۰۵۴

^{۳۵} پیره ترک، پیر ترک: معروفترین لقب شیخ صفی در منابع
^{۳۶} در ترکی گویش کاراجای-مالکار که گویشی از قیچاقی است به گرگ Mamu گویند که شاید نوعی نام جهت عدم استفاده از اسم گرگ یا اطلاق مادر به گرگ (آنا: اما: ماما: ممی: ممو) بوده به کار می رود که کاملاً همراستا با واژه قیچاقی me'mün: شجاع است و این واژه در نام های اشخاص اقوام باستانی آذربایجان نیز قابل مشاهده است. نگا ک:

Karaçay-Malkar SözlügüT Dr Ufuk Tavkul, Türk Dil Kurumu, Ankara ,2000, S293

Kıpçak Türkçesi Sözlügü, Pr .Dr Recep Toparlı,Türk Dil Kurumu, Ankara ,2007, 180

^{۳۷} واژه "پیر" در سومری به صورت "pil 6": پیل "در مفهوم "مرد" و در گویش ترکان شور و سالار با تلفظ "Bir": بیر: مرد" و نیز واژه "Pirā": پیره "در ترکی "چواش" در مفهوم "گرگ" وجود دارند که احتمالاً همگی برگرفته از واژه "بیر: یک، پیشین" در ترکی بوده و نشانگر باور اسطوره ای ترکان به اینکه گرگ اولین مخلوق تانری بوده می باشد و احتمالاً واژگان اوستایی "paro parya": در مفهوم "فدیمی، پیشین و پیر" و نیز واژه مصری "فرعون" که لقب پادشاه معاصر حضرت موسی (ع) در قرآن کریم بوده و آن را از ریشه "Pero": و در مفهوم "خانه بزرگ" فرض نموده اند نیز با ریشه "پیر" مرتبط هستند. با توجه به عدم استفاده از واژه فرعون برای پادشاه معاصر حضرت یوسف در قرآن کریم و کاربرد واژه "ملک"، احتمال رایج شدن این لقب در خاندان خاصی از پادشاهان مصر و شبیه اتفاقی که در مورد القاب "ارشک و خسرو" سراغ داریم بعید نمی باشد و این امر وارداتی بودن واژه از سمت تمدن سومرو ایلام به مصر را نیز تقویت می نماید.

نامی عرفان در نزد ترکان آذربایجان بوده و با توجه به اینکه مولوی نیز شمس^{۳۸} را از طایفه ترکان قفجاق : قپچاق : قپچاق معرفی نموده و نیز حضور تاثیرات گویش قپچاقی در ترکی آذربایجان اعم از عدم کاربرد صامت^{۳۹} "ر" در مناطقی از آذربایجان و نیز وجود واژگانی چون "اوغرو : دزد، پاپاق : کلاه و... که در ترکی ترکیه وجود ندارد، همگی حضور قپچاقی ها در آذربایجان و تاثیرات آنها بر ترکی آذربایجان را تایید می نماید و البته در حال حاضر نیز در اردبیل و سایر مناطق آذربایجان، فامیل "ممی زاده" رایج است.

کاربرد واژگان مورد استفاده ذکر شده بالا برای نمونه، به عنوان اسم خاص و در ترکیب اسامی خاص آذربایجان و حول آن نیز نشان دهنده پربسامد و مبارک بودن واژه گرگ از دیرباز در آذربایجان می باشد.

آثار ادبی :

استفاده از گرگ در آثار ادبی آذربایجان دلیل دیگر مهم بودن واژه گرگ در آذربایجان است که در ادامه به چند نمونه از آن می پردازیم.

۱. نسخه جدید مکشوفه دده قورقود (نسخه گنبد- تبریز)^{۴۰}

در این نسخه دده قورقود که در آن از شهرهای آذربایجان مانند "تبریز، اوجان (محلّی در جنوب شرقی تبریز کنونی)، اردبیل، خلخال، گرمی، همدان، درگز(شهری در همدان)، قزوین، تاریم و... نیز یاد شده، برای تعریف اسب "سالور قازان لنگر آذربایجان" و جنگ کننده با اژدها در کوه ساوالان از لفظ "قورت توکلو قونکور آت" که نشان دهنده تشبیه موی اسبش به گرگ در مفاهیم "رعب آور و جنگنده بودن" استفاده شده و همچنین از اصطلاح "قورت آنیکی : توله گرگ" نیز در چندین جا اشاره شده که ما نمونه هایی می آوریم :

- ایت اوغلینه قورت آنیکی اوزینی دالادورمی؟ : آیا فرزند گرگ(شجاع) توسط پسر سگ گاز گرفته می شود؟

در شرح اوصاف سالور قازان، وی را به حمله های بی امان و رعد آسای بچه گرگ تشبیه می کند : قاییش دلیلی^{۴۱} قورت آنیکونک قاپقونجیسی

^{۳۸} نگاک سایت گنجوراشعار پارسی؛ غزل ۲۲۹۸ دیوان شمس که اینگونه شروع : زهی بزم خداوندی، زهی می های شاهانه / زهی یغما که می آرد شه قفجاق ترکانه ، و اینگونه پایان می دهد : بیا ای شمس تبریزی که در رفعت سلیمانی / که از عشقت همه مرغان شدند از دام و از دانه؛ یا در جایی دیگر(غزل شماره ۵۰۰) وی را شاه ترکان می آورد : شمس تبریز شاه ترکانست / رو به صحرا که شه به خرگه نیست

^{۳۹} Consonant

^{۴۰} Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım ; Nasser Khaze Shahgol, Valiollah Yaghoobi, Shahrouz Aghatabai, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ; Sara Behzad, Modern Türklük, S 297-309

^{۴۱} قاییش : برآمده از واژه از قاییم در مفهوم محکم و کمربند که در اصل تشبیه زبان بچه گرگ به شلاق کوبنده است.

۲. خاقانی شروانی: ۴۲

وی در تشبیه یوسف از گرگ استفاده نموده است:

یوسف من گرگ مست باده به کف صبح فام/ وز دو لب باده رنگ سرکه فشان از عتاب

یافت درستی که من توبه نخواهم شکست/ کرد چو صبح نخست روی نهان در نقاب

لازم به ذکر است که گاهی عده ای از محققین چنان از خونخواری گرگ سخن می رانند که انگار سایر حیوانات وحشی و درنده خواز در دوستی و صلح و صفا با موجودات و انسان برخورد می نمایند، در حالی که هیچگاه از خوردن خون پیران تورانی توسط گودرز^{۴۳} پس از کشتنش و مالیدن آن به رویش که فردوسی نیز از آن اظهار شگفتی می نماید با این مضمون یاد نمی نمایند^{۴۴}. خاقانی در آزادگی و آزموذگی خود را به گرگ تشبیه نموده است:

خاقانی اسیر دیگران نیست/ هم عشقت و گرگ آزموذ

۳. صائب تبریزی

وی در شعر خود ضرب المثلی از فولکلور آذربایجان را که نشان دهنده حرمت گرگ به عنوان موجودی قابل احترام و دارای سهمی از گوسفندان در نزد تانری را عینا ترجمه نموده است: "تانری قوردا پای آییرمیش: خدا برای گرگ سهمی کنار گذاشته: "قسمت گرگ محال است به قصاب رسد": یعنی روزی گرگ هرگز نصیب قصاب و خوردن ما نخواهد شد در واقع شکل دیگری از این باور به صورت "تانری دان بویروق، آغزیما قویروق: فرمان تانری است که چربی گوسفند دردهن من جا گیرد(سهمی از گوسفندان برای من است)" نیز در فولکلور آذربایجان وجود دارد و حتی در هشتروند(هشتتری) آذربایجان شرقی در زمستان برای گرگان سهمی از گوسفندان به عنوان "قورد پای" "کنار گذاشته شده و پس از شنیدن زوزه گرگ که مردم محلی آن را نشانه درخواست سهم گرگ می دانند در محدوده حضور گرگ ها رها می گردد^{۴۵}. لازم به ذکر است که بیشتر بدگویی ها نسبت به گرگ در اشعار شعرای پارسی سرای آذربایجان همانند نظامی مولوی، همام و... به پیروی از تهمت ناروای ده برادر حضرت یوسف (ع) به گرگ بوده که توسط شعرای پیشین فارسی زبان آورده شده، و نیز متأثر از چهره بد گرگ در ادبیات و باور زبان فارسی می باشد و ربطی به بدگویی از آن در آذربایجان ندارد.

^{۴۲} برای اشعار مولوی، خاقانی و صائب از سایت گنجور بهره بردیم: <https://ganjoor.net>

^{۴۳} فرو برد چنگال و خون بر گرفت / بخورد و ببالود روی ای شگفت

^{۴۴} با تشکر از دکتر حسین فیض الهی وحید

^{۴۵} لازم به ذکر است که دکتر حسین فیض الهی وحید تفاوت واژگان "قورد: گرگی که از کل گله، فقط سهم خود را برداشته و به بقیه گله آسیبی نمی زند" با "جناور، برآمده از واژه جانور: گرگ خائنی که کل گله را می کشد" در نزد روستاییان آذربایجان را به بنده متذکر شدند.

^{۴۶} با تشکر از استاد دکتر حسین فیض الهی وحید

فولکلور ۴۷:

سنت‌ها^{۴۸}، آیین‌ها^{۴۹} و ضرب‌المثل‌های فراوانی در فولکلور مردمان آذربایجان در حرمت‌گرگ وجود و حتی در مواردی جنبه ترسناکی توت‌م‌گرگ برای مردم خطه آذربایجان نیز وجود دارد که برخی به اشتباه آن را مذمت فرض نموده‌اند، در واقع باور تمجید از گرگ، باور کهن ترکان بوده و آنگونه که قبلاً نیز اشاره نمودیم در حالی که اصطلاح "گرگ‌پیر" در شاهنامه برای ایرانیان به صورت مذمت بوده ولی برای تورانیان مدح شمرده شده است، لازم به ذکر است که لغت قدیمی "آلیاقوت" در دیوان‌الغات‌الترک نیز چنانچه دکتر حسین فیض‌اللهی وحید به حق به بنده شرح دادند باید ترکیبی از واژه آلپ با قورد: قورت: قوت بوده که برای اطلاق به بالاترین درجه نظامی شوالیه‌های ترک به کار می‌رفته و نیز ایشان افزودند که واژه "سرگرد" نیز ترجمه واژه "باش‌قورد" و "گردان" نیز لشکری متشکل از "قورد‌ها" می‌باشد. در ادامه مثال‌هایی از موضوعات مرتبط با توت‌م و مقدس شمردن گرگ در فولکلور آذربایجان را خواهیم آورد.

۱. جگر‌گرگ:

خوراندن جگر گرگ به نوزاد از سنت‌های دیرین رایج در آذربایجان بوده و در واقع برای شجاع شدن بچه و ایمن‌سازی او از اجنه اتفاق می‌افتد، زیرا در آذربایجان رایج است که گرگ تنها حیوانی است که قادر به دیدن و خوردن موجودات ماوراء‌الطبیعه است و البته که شخص شجاع دل را نیز "قورد اؤرکلی: شخصی که جگر گرگ دارد" می‌گویند.

۲. دست‌گرگ (قورد‌الی):

داشتن دست‌گرگ در خانه در نقش درمان بیماری بند آمدن پستان شیر مادر و گوسفندان با قدرت شفا بخشی خود و همچنین برای قوت قلب بخشیدن به شخص هراسان توسط دست‌گرگ در نقش مادری و توت‌می‌گرگ، از دیگر سنت‌های رایج در آذربایجان است^{۵۰}.

۳. خوش‌یمن بودن رقص‌گرگ:

اجرای رقص‌گرگ در عروسی‌ها سنت دیگری بوده که گرچه در حال کم‌رنگ شدن ولی هنوز در شهراردبیل رایج است، چنانچه شخصی که با افزوده شدن پسوند "قورد" به نام خود به این کار مشهور است در عروسی حاضر و در آخر مراسم عروسی

^{۴۷} در این قسمت علاوه بر رجوع به فرهنگ فولکلوریک مردم آذربایجان از زبان شفاهی مردم، از پژوهش‌های فولکلوریک موسسه فرهنگی ائل‌بیلیم نیز

استفاده شده است

^{۴۸} دَبَلَر

^{۴۹} گَلَنگ، تۆره

^{۵۰} با تشکر از توضیحات دکتر حسین فیض‌اللهی وحید

اقدام به رقص گرگ برای شگون خوب و قوتلو^{۵۱} شدن عروسی، با حرکاتی خاص شبیه گرگ انجام می گیرد و انعام خوبی از پدر داماد دریافت می نماید.

۴. نامیرایی گرگ:

رایج بودن ضرب المثل "قورت نان قیامته گنده جکسن/ قالا جاقسان: آیا می خواهی آنقدر عمر کنی که با گرگ به عهد روز قیامت برسی" و باور عدم مرگ طبیعی برای گرگ (قوردا اولوم یوخ: گرگ مرگ ندارد) مگر در حادثه یا به درخواست خودش نیز باز نشان دهنده باور نامیرا بودن گرگ در نزد مردم آذربایجان است.

۵. خوش یمن بودن روی گرگ:

قوردا و گورمک قوتلو (مبارک): دیدن گرگ مبارک است
لازم به ذکر است که خوش یمن بودن گرگ در راستا با مبحث توتمیسم آن در فولکلور آذربایجان است.

۶. قدرت ماورایی دندان گرگ برای دفع اجنه:

از دیگر سنت ها آویزان نمودن دندان گرگ به گردن کودکان برای رفع شر نیروهای ماوراءالطبیعه است

۷. حرمت نگه داشتن فامیل خونی:

قوردا آتی قوردا حرام دؤر: گوشت گرگ بر گرگ حرام است

۸. کنایه از زیرکی شخص:

قورد کیمی دیر: همچو گرگ (زیرک) است

۹. اشاره به وفور نعمت در موقع مشاهده آفتاب و بارندگی همزمان:

قورد بالالیر: یعنی در هر زایمان گرگ وفور نعمت نمایان شده و زایش گرگ برکت زا بوده و طبیعت بارور می گردد^{۵۲}.

۱۰. در موقع کشته شدن شخصی مشهور به ناحق:

آلی سینسین قوردا اولدورن: دستش بکشند آنکه یل گرگ وار ما را کشت

۱۱. حاضر شدن جادویی گرگ در محل و باور طی الارض آن:

قورد دندین قولانغی چیخدی: تا نام گرگ آوری، گوشش نمایان شود

^{۵۱} مبارک شدن

^{۵۲} با تشکر از توضیحات دکتر حسین فیض الهی وحید

۱۲. رعب آور و ترسناک بودن گرگ:

قورتدا عزرائیل تۆکۆ وار : در بدن گرگ مویی از تن حضرت عزرائیل وجود دارد

۱۳. احترام به همسایه:

قورد قونشوسون یئمه ز : گرگ همسایه اش را نمی خورد

۱۴. تسلیم ناپذیری و حفظ سنت ها (توره ها):

قوردو نه قدر ائوچیل ائتسین، یئنه گوزؤ مئشه ده دیر : گرگ را هر چه اهلی نمایی، باز هم دل در جنگل دارد

قورد بویوندوروق گؤتورمز، ایت بویوندوروقسوز اولماز : گرگ قلاده نمی پذیرد و سگ بدون قلاده نمی ماند^{۵۳}

۱۵. در تشبیه ارث بردن خلق و خوی فرزند از پدر:

قورتدان قورد عمله گلر: خلق و خوی فرزند به پدرش می رود

مثل دیگری نیز تحت عنوان "قورتدان قورد اولار ، چاققالدان چاققال : از گرگ زابیده شود، از شغال شغال زابیده شود" نیز وجود دارد که اشاره به شرافت گرگ در مقابل شغال دارد.

۱۶. اشاره به عدم اعتماد به غیر

قورتلار گوز گوزه یاتارلار: گرگ ها چشم به چشم هم دوخته و می خوابند، در این مثل زندگی اشخاص جامعه را به زندگی گرگ ها تشبیه نموده و تاکید به حواس جمعی فرد دارد، در واقع این تشبیه نیز خود نشان دهنده تاثیر موضوع گرگ بر تفکر فلسفی ترکی و تربیت آگاهانه می باشد.

۱۷. قدرت داشتن شخص در محدوده خود به حضور گرگ در عرصه و چراگاه محدوده خود تشبیه شده:

قورد اوز اؤرؤشونده^{۵۴} آج قالماز : گرگ در محدوده و چراگاه حوزه خود گرسنه نمی ماند.

۱۸. اصطلاح چرخاندن سر گرگ در مفهوم به نمایش گذاشتن مدرک قوی و مستند:

در شهر چاپیشلو از شهرستان درگز خراسان رضوی و اطراف آن اصطلاح "قورد باشی گزديرمه^{۵۵}" در مفهوم "به نمایش گذاشتن مدرکی قوی و قابل استناد برای ادعای خود" کاربرد دارد^{۵۶}.

^{۵۳} تشکر از محقق گرامی "خلیل مختاری نیا گروسی" که این ضرب المثل و ضرب المثل شماره ۱۹ را از کتاب در دست چاپ خود تحت نام "گروس آتالار سؤزلری" برایم ارسال نمودند.

^{۵۴} örüşündə

^{۵۵} چرخاندن سر گرگ

^{۵۶} تشکر از محقق گرامی، بهمن رنجبران چاپشلو

۱۹. ترکان خود را در صاحب ملک و قلمرو داشتن به گرگ تشبیه نموده اند:

قورد یوردسور، تۆرک دولت سیز اولماز : آنچنان گرگ بدون سرزمین نمی شود، ترک نیز بدون دولت و قلمرو نمی شود.

نتیجه گیری :

با توجه به بررسی های انجام شده درباره تاثیرگذاری والا و عمیق " گرگ " در فرهنگ مردم آذربایجان از چندین دیدگاه کشفیات باستانشناسی، جاینام ها، اسامی خاص، آثار ادبی و فولکلور مشخص گردید که از دیرباز احترام خاص و دیدگاه توتمی برای گرگ در فرهنگ آذربایجان وجود دارد.

منابع :

- شاهزاده نادر میرزا، تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز، مقدمه محمد مشیری، نشر اقبال، چاپ سوم، تهران، ۱۳۶۰
- محمد جواد مشکور، تاریخ تبریز تا پایان قرن نهم هجری، چاپ بهمن، تهران، تیرماه ۱۳۵۲
- فرهنگستان ایران، واژه های نو که تا پایان سال ۱۳۸۷ در فرهنگستان پذیرفته شده است، انتشارات دبیرخانه فرهنگستان، چاپخانه آفتاب، چاپ دوم مهرماه، تهران، سال ۱۳۱۹
- صمد چایلی، نگاهی نو به واژه های اساطیری آذربایجان، نشر اختر، چاپ دوم، تبریز، ۱۳۸۴
- اسد الله رحیمی مردانی، ریشه یابی واژگان، چاپ اول، چاپ طلوع نور، قم، سال ۱۳۹۷
- اسماعیل هادی، لغت نامه ریشه شناسی ترکی دیل دنیز، نشر اختر، تبریز، سال ۱۳۸۶
- شیخ محمود کاشغری، دیوان الغات الترك، ترجمه دکتر حسین محمدزاده صدیق، نشر اختر، تبریز ۱۳۸۳
- دکتر محمد حسن دوست، فرهنگ ریشه شناختی زبان فارسی جلد چهارم، چاپ اول، نشر فرهنگستان زبان و ادب پارسی، تهران، سال ۱۳۹۳
- ابن خلکان، وفيات الاعیان، جلد ۴، ص ۲۱۲، از سایت مدرسه فقهت : <http://lib.eshia.ir>
- مهدی حسنی، اورارتوها و ترکان باستان، چاپ اول، نشر : قالان یورد
- درویش توکلی بن اسمعیل بزاز (ابن بزاز اردبیلی)، صفوة الصفا، تصحیح غلامرضا طباطبائی مجد، ناشر: مصحح، چاپ اول، تبریز، ۱۳۷۳
- مهندس علیرضا صرافی، پژوهش های فولکلوریک موسسه فرهنگی ائل بیلیم

Mircea Eliade, Translated by Philip Mariret, Mages and Symbols: Princeton University Press, New jersey,1991

Metin, Dizin ve Tıpkıbasım ; Nasser Khaze Shahgol, Valiollah Yaghoobi, Shahrouz Aghatabai, Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ; Sara Behzad, Modern Türklük, Araştırmaları Dergisi Cilt 16, Sayı 2 (Haziran 2019), DOI:10.1501/MTAD.16.2019.2.11, Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü ,

Banavari ,The game of wolf-runing- in TabrizT from an akbar-name(Book of Akbar), 1 (Indian, active 1550s-1590s), Publication C 1595-1560 : <https://icc.loc.gov/2021667173>

Dr Ufak Tavulul,Karaçay-Malkar,Türk Dil Kurumu, Ankara ,2000

Pr .Dr Recep Toparlı, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara,2007

<https://starlingdb.org>

<https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary>

<https://vista.ir/w/a/21/6ecvp>

<http://lib.eshia.ir>

<https://ganjoor.net>

<http://wikimapia.org/36022100/fa/%D8%AA%D9%BE%D9%87-%D9%87%D9%81%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%86>

Babyi36.blogfa.com

